

І. І. Мусієнко,

к. військ. н., доц. Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого

ФОРМУВАННЯ ТА ПРОПАГАНДА ОСВІТНІХ ЦІННОСТЕЙ І КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Проаналізовано проблему підвищення престижу низки спеціальностей у вузах. Визначено зміст підготовки педагогів та формування в них педагогічної культури, що сприятиме скорішій адаптації нашої країни до європейського освітнього простору.

The problem of increase of prestige of row of specialties is analysed in institutes of higher. Maintenance of preparation of teachers and forming in them of pedagogical culture is certain, that will be instrumental in more quick adaptation of our country to European educational space.

Ключові слова: вища школа, державне регулювання, європейський освітній простір, ринкова економіка, формування.

ВСТУП

Поєднання державного управління і громадського самоврядування визначене одним з основних принципів освіти, а підтримка і розуміння громадських організацій визначена однією серед основних управлінських функцій МОН. Повноваження органів громадського самоврядування в освіті визначено в межах чинного законодавства. МОН здійснює освітню політику за участю Регіональних рад ректорів, представників профспілок, всеукраїнських педагогічних (освітнянських) об'єднань, приміром, таких як Педагогічне товариство України, Творча спілка вчителів України, Академія наук вищої школи України, Асоціація вищих закладів освіти України, Асоціація недержавних вузів України, Всеукраїнський з'їзд працівників освіти та інші. Поєднання державного управління та громадського самоврядування — це один із важелів подолання монопольного становища держави в освітній сфері. Така форма управління є найпридатнішою для структури всіх вищих навчальних закладів України, включаючи приватні ВНЗ. Вирішенню багатьох проблем в галузі вищої освіти і науки сприяє діяльність низки громадських організацій, наприклад, громадської ради освітян та науковців. З метою розширення суспільного впливу на освіту при МОН створена громадська колегія — Студентська рада, до якої входять представники навчальних закладів, громадських освітянських організацій, студенти, бізнесмени, батьки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність значної кількості праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що стосуються державної освітньої політики й управління освітою, зокрема праці В. Андрущенко,

В. Астахової, Т. Боголіб, В. Вікторова, Н. Внукової, В. Журавського, М. Згуровського, І. Каленюка, С. Кіндзерського, В. Кременя, Т. Заяць, Н. Нижник, С. Ніколаєнка, П. Скотта, Т. Фінікова, К. Яреська та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— проаналізувати проблему підвищення престижу низки спеціальностей у вузах;

— визначити зміст підготовки педагогів та формування в них педагогічної культури, що сприятиме скорішій адаптації нашої країни до європейського освітнього простору.

РЕЗУЛЬТАТИ

Залучення до управління вищою школою громадськості є дуже важливим, оскільки сьогодні управління вищими закладами освіти поки залишається надцентралізованим. Демократичні зрушення в суспільстві належною мірою ще не вплинули на ситуацію у вузах. Демократизації могли б сприяти наглядові ради, рада підтримки, рада випускників, бізнесових кіл щодо підтримки вищої школи тощо. Втрата повного державного контролю за функціонуванням вищої освіти — це один з найбільш впливових факторів успішної модифікації управління галузею, за якого центральні органи будуть поступово відходити від функції контролю і концентруватимуть більше зусиль на стратегічному плануванні національних пріоритетів у вищій освіті.

На нашу думку, суттєвого поліпшення вимагає діяльність наглядових рад університетів. У відповідності зі змінами до Закону "Про вищу освіту", такі ради створюються у всіх вузах. При формуванні наглядових рад слід відійти від традицій включення до складу лише високих посадовців. У першу чергу, її повинні складати за-

цікавлені особи, авторитетні роботодавці, тобто ті, для кого готуються фахівці, хто може вносити конкретні пропозиції щодо змісту підготовки та надавати професійно-практичну допомогу. Зрозуміло, що цим не завершується процес демократизації, він складний і не миттєвий. Проте необхідно всім зрозуміти, що часи єдиноначальних рішень керівника, тим паче у ВНЗ, вже давно пройшли.

У зв'язку з цим видається доцільним систему державного управління у сфері освіти в майбутньому замінити на громадсько-державне управління, в якому головну роль відіграватиме громадськість, а органи державного управління повинні залишатися лише виконавцями рішень, прийнятих демократичним шляхом. Державне управління, як справедливо зазначає Н. Нижник, буде здійснюватися успішно лише в тому разі, якщо йому на допомогу придуть структури громадянського суспільства. Державні органи мають трансформувати їх вимогу в державну політику і закони, а потім їх реалізувати. Цей механізм взаємодії поширюється на широку участь усього суспільства у формуванні державної політики.

Ефективнішою стала співпраця МОН та українських ВНЗ із зарубіжними партнерами. Україна підписала Лісабонську конвенцію щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти, ратифіковану Верховною Радою України, що дало змогу забезпечити двосторонні переговори процеси щодо взаємовизнання документів про освіту з рядом зарубіжних країн, зокрема з Великою Британією, Німеччиною, Румунією, а також з Росією та іншими країнами СНД.

Для підвищення якості освітніх навчальних програм, поліпшення рівня підготовки майбутніх фахівців нової генерації, додержання міжнародних стандартів вищої освіти та вимог сучасної світової економіки, психології, педагогіки, соціології та інших дисциплін дуже важливу роль відіграє розвиток стабільних взаємовідносин з передовими країнами Європи, співробітництво у межах програми ЮНЕСКО. Це сприяє інтернаціоналізації систем освіти, інтегруванню зарубіжного досвіду, підвищенню результативності навчання та престижу майбутніх фахівців. Міністерство освіти і науки України на постійній основі співпрацює з численними міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, установами, фондами, програмами та проектами, найбільш потужними серед яких є: Європейський Союз, Рада Європи, ЮНЕСКО, Фонд Фулбрайта, Французький культурний центр, програми ІНТАС, ТЕМПУС, щорічна допомога яких для України сягає за 30 млн доларів США.

У залежності від того, з якими внутрішніми перетвореннями країна буде входити в Болонський процес, від чого відмовиться і що прийме в національну систему освіти від європейських стандартів, багато в чому залежав рівень нашої науки і освіти й ставлення до нас європейської спільноти. Слід погодитись з думкою більшості представників української науково-педагогічної громадськості, що умови, котрі могли забезпечити успішну структурну перебудову вищої школи України на засадах єдиного Європейського освітнього простору, зводяться до таких:

— вищі навчальні заклади повинні організаційно, матеріально й методично бути готовими до праці у но-

вому форматі з поновленим й уточненим переліком спеціальностей;

— необхідно створити сучасні освітні стандарти, вибудувати структуру бакалаврських і магістерських програм, сумісних з європейськими стандартами;

— необхідно змінити ставлення до суспільного статусу вищої освіти, забезпечити відповідні умови для діяльності професорсько-викладацького складу і академічного персоналу.

Для проведення заходів щодо реалізації цих завдань було передбачено використати фінансування з наступних джерел: відповідна стаття у державному бюджеті, яка стосується вищої освіти; засоби з фондів допомоги ЄС; Програма "Сократес"; позабюджетні засоби. В основу процесу формування ринку освітніх послуг в Україні було покладено низку принципів, зокрема диференціації, індивідуалізації та ієрархізації системи навчальних закладів. Це дало можливість відпрацювати модель такої структури освітніх послуг, яка відповідала б соціально-економічним потребам нашої держави і вимогам Болонського процесу. При її втіленні в життя Міністерство освіти і науки України керувалось вимогами до освіти, закладеними Великою хартією університетів (Magna Charta Universitatum), Лісабонською конвенцією про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону (1997) та Сорбонською декларацією (1998) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Програма дій щодо реалізації цих положень Болонського процесу була визначена в Наказі МОН України № 49 від 23 січня 2004 р.

Організація виконання Програми дій була покладена на Департаменти вищої освіти, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, кадрової роботи, науково-технологічного розвитку, інноваційного розвитку, економіки та фінансування, управління ліцензування, акредитації та нострифікації, Науково-методичний центр вищої освіти, Центр міжнародної освіти. В результаті здійснення цієї програми у країні були збережені традиційні складові системи освіти на рівні функціонування університетів і водночас усі ВНЗ вступили в етап ґрунтовної трансформації. Їх фундаментом стало запровадження широкої самостійності та самоуправління, що у сфері права виглядало як дозвіл створення недержавних навчальних закладів на ліберальних умовах і передання права прийняття поточних рішень до демократично обраних Вчених Рад і Рад трудових колективів ВНЗ.

Важливим фактором прогнозування розвитку вищої освіти є доступне, достатнє і достовірне інформаційне середовище. Наявність достовірної і достатньо повної інформації дозволяє обґрунтовано впливати на управлінські процеси, вчасно реагувати на зміни в освітній сфері, що особливо важливо в умовах реформування системи освіти, недосконалості законодавчої бази, соціальної напруженості, що обумовлює можливість різних конфліктів і інших позаштатних ситуацій. Змінюється програма управління — відповідно змінюється і система інформаційного забезпечення. Традиційні підходи до управління освітньою системою не дозволяють повною мірою і вчасно вирішувати виниклі в сучасних умовах задачі адаптації освіти до зовнішніх умов, які змінюються. Пошук шляхів зниження тимчасових, матеріальних і

інших витрат на управління системою освіти є дуже актуальним в умовах дефіциту бюджетного фінансування. Одним зі способів вирішення цих проблем є розробка і впровадження інформаційно-аналітичних систем (ІАС) управління освітою, що спростить процес руху документопотоку, усуне паперовий спосіб звітності і передачі інформації, що вимагає багато тимчасових і матеріальних витрат; дозволить керівникам оперативно опановувати необхідну для ефективного управління інформацію; бути в "курсі" нових розробок.

Новим помітним явищем у системі вищої освіти стала зміна статусу провідних університетів та академій, утвердження їх у якості національних закладів. Марек Квек зазначав, що майбутній силует університету якраз перебуває у процесі нормування. За ним надзвичайно цікаво спостерігати; корисніше, однак, його збагнути; а найкорисніше створити. Появу на вітчизняному освітньому полі цілої низки ВНЗ, що набули статусу національних, слід оцінювати з практичних позицій, саме як такий крок, що веде до диверсифікації. Це означає, що саме їх треба вважати основними носіями ідей та технологій. Крім цього, сучасний університет має виконувати функцію основного партнера в сфері міжнародної співпраці, що дозволило б забезпечити обмін викладачами та студентами і, завдяки наявності кафедр з міжнародною орієнтацією, дало б можливість поширювати найбільш досконалі методи викладання.

Таким чином, університет як основна ланка вищої освіти покликаний подолати суперечність між двома сферами, що протиставляються одна одній — державною службою та ринком праці, виконати свою провідну інтелектуальну й соціальну місію — формування та пропаганда універсальних цінностей і культурної спадщини.

Зважаючи на хронологію і зміст Болонського процесу, Національну доктрину розвитку освіти та результати моніторингу навчальних закладів України, наш вітчизняний університет залежно від власної стратегії, що базується на принципі інституційної автономії, узгодженої та змістовно закріпленої законодавчо, може як легко увійти в європейський освітній простір, так і піти в забуття. З огляду на те, що конкуренцію і ринкові відносини у зв'язку з прийняттям Болонської конвенції ніхто не відміняв, а провідні європейські університети прагнуть розширити свій сектор впливу і прибутки, після ейфорії приєднання вітчизняні вищі навчальні заклади, очевидно, чекає безкомпромісна боротьба.

Першочерговим завданням для МОН України став перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, який був визначений постановою КМ України від 20. 01. 1998 р. за №65. Це мало сприяти задоволенню можливостей молоді у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом, відповідно до здібностей, і забезпеченню мобільності спеціалістів з вищою освітою на ринку праці. Потрібно було уніфікувати чинну практику підготовки фахівців, зробити її більш гнучкою стосовно певних об'єктів праці й знарядь, що забезпечило б більшу мобільність випускників, можливість кращої адаптації до різних умов праці. Найбільше питань виникло навколо проблеми введення двоциклового навчання. Важливо було визначитися з тим, який професійний рівень повинні мати бакалаври.

Рівень підготовки "бакалавр" повинен бути професійно сформованим і закінченим для успішного виконання практичної діяльності. Недовіра до рівня підготовки бакалаврів може бути подолана, якщо за участю роботодавців буде визначено чіткий перелік посад, на які можуть претендувати фахівці з освітою "бакалавр". Таку роботу МОН України проводить і вона може сприяти більш чіткому баченню взаємних зобов'язань між ВНЗ, роботодавцями і ринком праці.

З числа студентів, які отримали цей рівень, тільки 10—15 % найбільш успішних, схильних до наукової роботи повинні мати можливість продовжувати навчання за магістерськими програмами. Це нововведення МОН від 5 лютого 2007 р. за наказом № 84 викликало невдоволення певної частини студентства, переважно платної форми навчання. Навчання на другому циклі ставить на меті одержання ступеня магістра (через 1—2 роки навчання після одержання першого ступеня). Цей рівень передбачає формування навичок наукового дослідження та виконання наукової роботи, практики проведення навчальних занять, тобто набуття навичок професійної майстерності. Після закінчення навчання фахівець отримував диплом і міг обіймати посаду викладача вищого навчального закладу з правом проведення занять на рівні не вище бакалавра.

На третьому рівні зазвичай передбачалася самоосвіта, захист відповідної наукової роботи та присвоєння докторського ступеня (доктор філософії в окремій галузі). Строк навчання на цьому рівні — до двох років. За час навчання пошукач мав виконати науково-дослідну роботу, відповідне дослідження і захистити докторську дисертацію.

Болонська конвенція передбачала, що модель спеціаліста повинна являти собою опис того, яким набором компетенцій володіє випускник, до виконання яких професійних функцій він повинен бути підготовлений і яким має бути ступінь його підготовленості до виконання конкретної функції.

Міністерству освіти і науки довелося виправляти ще одну дуже негативну тенденцію — якісну й кількісну необґрунтованість структури підготовки кадрів. За кордоном, як відомо, вважають доцільною підготовку спеціалістів широкого профілю. У нас вона тривалий час орієнтувалася на класифікаційний реєстр, що нараховував 7800 назв професій і 1705 службових посад (у великих країнах Західної Європи — відповідно 500 і 100).

Згідно з сьогоdnішніми тенденціями значно зростає кількість бухгалтерів, економістів, юристів і менеджерів з продажу. А з огляду на спад виробництва та повальне закриття підприємств деякі виробничі спеціальності можуть взагалі зникнути. На сьогодні можливості екстенсивного розвитку, тобто за рахунок введення нових спеціальностей, практично вичерпалися. Для порівняння: в Україні зараз нормативно визначено 272 спеціальності, у США — 96, у ФРН — 88. Тому подальший розвиток ВНЗ стає неможливим без пошуків і віднайдень нових маркетингових рішень.

Управлінські рішення в освітній галузі дали можливість регулювати питання щодо підготовки спеціалістів, які необхідні для різних галузей економіки та виробництва, але непопулярні серед молоді. В особли-

во скрутному становищі опинились металургійні, гірничі та хімічні спеціальності, які водночас дають державі найбільший прибуток [4—6]. Проблему підвищення престижу низки спеціальностей МОН вирішувало через державне замовлення, економічне стимулювання тих, хто обрав такі професії і з допомогою поліпшення інформаційно-пропагандистської діяльності тих ВНЗ, що мали недобір на певні спеціальності. Звичайно, управлінські рішення з цих питань мають ухвалюватись не тільки на державному, а й на регіональному рівнях.

Щороку ВНЗ країни випускають 45 тисяч педагогічних працівників, що перевищує попит у 1,5 рази. Але на початку навчального року в багатьох школах постає проблема заповнення вакансій, оскільки чимало молодих спеціалістів ідуть працювати в іншу сферу діяльності через низьку заробітну плату вчителів. Неефективно використовуються можливості цільового прийому до педагогічних ВНЗ сільської молоді.

Зміст підготовки педагогів та формування в них педагогічної культури потребує перегляду й оновлення. Без продуманої політики щодо науково-педагогічних кадрів ніякі системи не здатні забезпечити досягнення мети, яка в цілому передбачається Болонським процесом. Саме на це спрямована державна програма "Вчитель", яку розроблено до 2012 р. і затверджено постановою Кабінету Міністрів № 379 від 28 березня 2002 р. Виконання її працівниками вищих педагогічних навчальних закладів сприятиме скорішій адаптації нашої країни до європейського освітнього простору.

Інтегруючись у Європу, необхідно здійснити уніфікацію вітчизняних спеціальностей до вимог Болонського процесу і виникає потреба започаткувати еквівалентну систему другого рівня. У країнах Західної Європи кількість напрямів підготовки (бакалаврат) коливається в межах 20—24 назв; у Російській Федерації на сьогодні 32 напрями підготовки (бакалаврів), у Франції — 24. Особливо це важливо для підготовки кваліфікації інженерів в умовах креативної практики, що має закінчуватися обов'язковим винахідництвом і створенням нової техніки. На жаль, як показує аналіз діяльності ВНЗ, вимоги ст. 12 Закону України "Про вищу освіту" щодо запровадження державних стандартів, визначених, зокрема, "Переліком кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями", не дотримуються. Це породжує проблему у визначенні кваліфікацій. Окремі напрями підготовки надто перенасичені широким спектром спеціальностей і простежується їх дублювання в різних галузях знань. Щодо перетворень, то нині постійно змінюється динаміка переліку напрямів і спеціальностей. Сьогодні вона в Україні налічує 76 напрямів підготовки — це бакалаврські програми.

З метою сприяння процесам модернізації ступеневої освіти з урахуванням вимог Болонського процесу МОН разом з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти з 2006 р. розпочали підготовку проектів постанов для КМУ — "Про затвердження Переліку галузей знань, бакалаврських програм та програм професійного спрямування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах", "Про затвердження додатку до диплома", "Про затвердження Переліку кваліфікацій фахівців з вищою освітою" та нормативних документів МОН "Про порядок введення в дію Переліку галузей знань", "Про

розробку нових і адаптацію діючих галузевих стандартів вищої освіти".

Найрадикальніші зміни в системі вищої освіти України спричинив дозвіл створення недержавних навчальних закладів. Внаслідок цього швидкість їх розвитку стала найвищою в Європі. Ще до появи Закону "Про освіту", з кінця 1990 р. розпочався цей процес. До 1993 р. було створено Академію управління персоналом, Міжнародний науково-технічний університет, Профспілкову академію праці і соціальних відносин, Українсько-фінський інститут менеджменту, Міжнародний Соломонів університет та ряд інших.

ВИСНОВКИ

Отже, поява альтернативної вищої школи, на думку деяких спеціалістів, стала одним з головних факторів "позитивного впливу" сфери недержавної освіти на суспільство, було покинчено "з державною монополією на освіту". Це сприяло адаптації освіти до ринкових вимог. Безумовно, можна погодитися з висновками соціологічного аналізу про те, що створення системи недержавних вузів є симптоматичним соціальним явищем, що свідчить про зростання демократизації суспільства і утвердження в ньому принципу рівноправності усіх форм власності. Сьогодні приватна освіта в Україні має бути віднесена до одного з найважливіших, позитивних наслідків реформи освітньої системи. Вона суттєво розширила можливості молоді здобути вищу освіту за спеціальностями, обраними з урахуванням потреб ринкової економіки. Значно зросла питома вага фахівців зі спеціальностей: економіка, менеджмент, маркетинг, міжнародне право, банківська справа, обіг цінних паперів, бізнесу тощо.

Література:

1. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості / В. Александров // Освіта і управління. — 2006. — Т. 9. № 1. — С. 156—164.
2. Грішнова О. Освіта — головний чинник економічного і соціального розвитку України / Грішнова О., Заклекта О. // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2003. — №5—2. — С. 17.
3. Данилишин Б., Куценко В. Ринок освітніх послуг: основні тенденції та шляхи модернізації / Б.Данилишин, В.Куценко // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 8. — С. 28—34.
4. Державне управління: навч. посіб. / [За ред. А.Ф. Мельник]. — К.: Знання, 2004. — С. 21.
5. Економічна енциклопедія. Т. 3. П-Я. — 2002. — С. 483.
6. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [ред. С.В. Мочерний]. — Л.: Світ, 2005. — Т. 1.: А — Н. — 616 с.
7. Каленюк І.С. Диверсифікація джерел фінансування освіти / І.С. Каленюк // Фінанси України. — 2003. — № 11. — С. 72—78.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-е изд. — Т. 26. — С. 243.
9. Поважный А. Характеристики государственного управления внедрением инноваций в образование / А. Поважный, В. Остапчук // Менеджер. — 2010. — № 2. — С. 12—18.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2011 р.